

Dünyâ Çıkılmazların İzinde Bir Eğitim

Erdoğan Yılmaz¹

Eğitim geçmişimiz, Türklerin müslüman olmasından öncesine uzanır ama, bunca birikimden nicel ve nitel olarak öğrenebildiklerimiz tartışılır. Yönetimlere egemen olan ideolojinin ikide bir “reform” adına yaptıkları ve sistemini yazbozlarla götürmesi, elde edilen ürün, bu deneyimlerden pek de yararlanamadığımızı gösteriyor. Çünkü eğitim sistemine yön veren ideolojinin yaptığı, dincilik çıkmazında, akıl ve bilimin ışığından, bireyin, halkın ve çağın gereksinimlerinden uzak, algı oyunları ve yanılsamalarla günü kurtarmaya çabalamaktır. Bu nedenle sistem, ileriye dönük niteliksel sıçramalara; yaratıcı, üretken ve yüksek teknolojiler geliştiren birey yetiştirmeye kapalıdır.

Egemen ideoloji, eğitim sistemini her basamakta gericiğin bir aracı olarak kullanmış, örneğin sınıfa kadar sokulan “hocayı tekrarla, söylediklerini ezberle, gerektiğinde aktar” kalıbı egemen kılınmıştır. “Hoca” despotizmine mutlak itaat, gerektiğinde onun söylediğini “kusturma” yerleşik bir yöntem haline gelmiştir. “Hoca”nın buyurganlığı gölgesinde, onun düşündüğü gibi düşünmek, sorgusuz sualsiz onun yolundan gitmek, “icat çıkarmamak, eski köye yeni adet getirmemek” erdem sayılmıştır. Kendisine benzemeyeni dışlamak, ona kin ve nefret duymak körüklenmiştir. Böylece bağınaz ve despot “hoca” modeli giderek “kötü yönetici-lider”leri baştaçı etmeye varmıştır. Arada bir ortaya çıkan

pırlıtlar, Köy Enstitüleri gibi mucize kurumlar, aykırı ot gibi görülmüş, yok edilmiştir. Bu pırlıtlı ve mucizelerin toplumu dönüştürücü bir gizilgüç olmalarını engelleyenler, emperyal güçler ve onların yerli işbirlikçileridir. Yine de evrensel ölçütlerde, çağdaş sanatçı, bilim adamı, edebiyatçılar vb. yetiştiyse bunu cumhuriyete, onun değerlerine, yeterlilikleri tartışılabilir da, onun kurumlarına borçluyuz. Ancak genel gelişim bu yönde değildir. Tersine eğitim sisteminden beklenen, cehaletin ve tutuculuğun egemenliğini sürdürme, onu gerici bir ideolojinin kaldıracı olarak kullanmaktır. Bu ideoloji, her eğitim basamağında egemen kılınarak “hoca”yı ve “lider”i kutsallaştırmış, tek akıl, tek otorite olarak, ona sorgusuz sualsiz “biat” edilmesi yüceltilmiştir. Amaç, kolay yönetilen bir “teba” için “buyurgan ve kerameti kendinden menkul, bağınaz hoca-lider modeli”dir. Bu izi sürmek ve sürdürmek ise çöküş demektir.

Kuşkusuz, 11. Yüzyıl’da ve sonrasında, Karahanlılar, Selçuklular, Anadolu Beylikleri ve Osmanlı’nın ilk dönemlerinde eğitim adına bazı olumlu gelişmeler olmuştur. Ancak bunların hemen hepsi, medrese çevresinde ortaya çıkmıştır ve bağınaz-dinci bir özü yansıtır: “Türk düşünür ve eğitimciler, islam dünyasındaki arap ve iranlı düşünür ve eğitimcilerden etkilenmiş, bu ortak düşünüş katkıda bulunmuşlar(dır)... Bu düşünce ve uygulamaların geliştirilemeyip sürüp gitmesi, zaman zaman dikkate değer yeni görüşler ortaya çıksa da bunların yaygınlaşmaması, islam dünyasında yer alan çeşitli toplumların eğitim tarihlerinin ortak özelliğidir...” (1) (S.19) Yani kısacası müslümanlığın kabulünden sonraki dinci eğitim, giderek koyulaşan bir nitelik kazanmıştır. Yaşam ve ahlak anlayışı, inanç, değer ve üretkenliği ile ulusal ve evrensel ölçütte bir insan tipi yaratılamamış; yobaz ulema eliyle birey, diline, hatta dinine, kültürüne ve kendisine yabancılaştırılmıştır. Ne bilimin yeni ufukları, ne keşif ve buluşlar, ne de ulus ve sınıf gerçeği anlaşılabilir. Çağa uzanabilecek bir kaç kıvılcım hızla ve öfkeyle söndürülmüştür. Egemen gerici güçler, “algı oyunları” ve “cambaza bak” yöntemleriyle halka, akıl ve bilimin kapılarını kapatmış, “geri

¹ Eğitimci-Yazar

biraktırmış”tır. Eğitim sistemi bu oyunda bir kaldıraç olmuş, gereksinimlere uygun yeni bir insan tipi yaratılması ıskalanmıştır. Birey ve yurttaş olması engellenen; sormayan ve sorgulamayan, yani “icad çıkarmayan” itaatkar ve suskun bir “model insan” böyle yaratılmıştır. O insanın geni, en az “üçyüzyıllık bir gecikme” yaratarak bugünlere gelinmiştir.

Hoca baskısı, dinci ideoloji ve onun biçimlendirdiği eğitim sistemi, dünyaya kapalı yaşamak, “bir lokma bir hurka”yı erdem saymak, “tevekkül ve kadercilik”, felsefeye, astronomi, fizik, kimya, biyoloji gibi pozitif bilimlere ve teknolojik gelişmelere körlük, toplumu gelişen ve değişen dünyadan koparmıştır. Bu “ilahi” düzenin tanrı istemedikçe asla değiştiremeyeceği yanılısı bir saplantı haline getirilmiştir. Bu sonucun birçok nedeni arasında bir görüşe göre başlangıç noktası “tarımsal teknoloji “ ile ilgilidir. Kuşkusuz, evrensel düzeyde ileri teknoloji üretebilecek, aklı ve bilimi önceleyen bireyler yetiştiremeyen, yetiştirse verimli-etkin yararlanamayan bir sistemin gelişmeye katkı sağlaması ve hatta uzun süre yaşayabilmesi beklenemez. Tarihsel birikimden ders alınmadığı için bu sistem hala sürdürülmektedir.

Bu süreci İlhan TEKELİ ve Selim İLKİN şöyle anlatıyor (Özetle) (2): İmparatorlukta merkezin denetleyebildiği artı ürün, toprağı yana devirmekten çok yaran, ökütle çekilen karasaban kullanan bir tarımsal teknoloji ile sınırlıydı... uluslararası ticaretin kendi toprakları üzerinden geçmesini sağlıyor, bu yolla denetlediği artı ürünü çoğaltarak üretim teknolojisinin getirdiği sınırlamalara belli esneklikler getiriyordu.... Bu sınırlama toplumun genelde eğitime, özeldede yüksek öğretime ayırabileceği kaynakları belirlediği kadar, bu eğitim sisteminin yeniden üreteceği toplumsal katmanlaşmanın niteliğini de belirliyordu.... Osmanlı toplumunda yüksek öğretim sadece askeri sınıfı yeniden üretmek üzere örgütlenmişti.... Güçlü bir merkezi orduya ve etkin bir bürokrasiye sahip olmak.... **(oysa bu) imparatorluğun bütünlüğünü uzun süre korumak için yeterli değildir. Bu gücü meşrulaştırıcı en önemli mekanizma din eğitimini ve adalet pratiğini yürüten kad-**

roların (ulemanın) yetiştirilmesinin merkezin denetimi altında gerçekleştirilmesi olmuştur. Osmanlı sistemi bunu ilmiye teşkilatı içinde büyük ölçüde gerçekleştirmiştir...”(S.4,5) Peki sonuç?.. Kuşkusuz tüm bu “sınırlamalar, esneklikler, yüksek öğretim, güçlü bir orduya sahip olmak, merkezi denetim” hiç bir işe yaramamış, çöküş önlenememiş, tersine ekonomik temelli nedenler ve çağın gerçeklerine körlük, çöküşü hızlandırmıştır. Bugün her alanda ve eğitimin her düzeyinde izlenen yol, yaşanan olumsuzluklar Osmanlı’nın çöküş dönemini anımsatmaktadır. Konuya Osmanlı eğitim sistemi özelinde bakıldığında bu açıkça görülebilir. (Okulöncesi eğitimindeki saçmalıkları ve “sıbyan mektebi” konusunu daha önce bu sayfalarda değerlendirdiğim için geçiyorum. Eleştirel Pedagoji, Mart-Nisan 2016, Sayı 44.)

Şimdi “İmparatorluğun bütünlüğünü koruyacağı” varsayılan “mekanizmalardan biri olarak adalet pratiğini yürüten” ilmiye sınıfının medreselerde yetiştirilmesine bakalım: İlk medresenin Orhan Bey tarafından İznik’te kurulduğu 1330 yılından, asıl medrese örgütlenmesini gerçekleştiren Fatih Sultan Mehmet’e (1451-1481) kadar, yüzyılı aşkın sürede “ilmiye” mesleğinde yükselme özette şöyle dir: “Medreseye giriş mülazemet’le (stajla) başlamakta, danişmend (öğrenci) bir kadı’ya bağlı olarak meşgul olmaktadır.(!) Danişmend olmak isteyen, önce ulemadan (müderris ya da kadıdan) ilimlere giriş (!) görmekte, sonra o zatın aracılığı ile bir üst düzeydeki medresenin derslerini görüp (Fatih’in) “Sahn” Medreselerinde liyakat kazanırdı... (3),(S.12) Peki Medrese öğrencisi ne okur, ne öğrenirdi?.. UZUNÇARŞILI, “Osmanlı medreselerinde okutulan derslerin bir program dahilinde nasıl bir sıra takip ettiğini sarıh olarak bilmiyoruz; fakat medrese derslerinin İslam aleminde aşağı yukarı hemen birbirinin aynı bir program dahilinde ve aynı metodla tedris edildiğini (öğretildiğini-ezberletildiğini) görmekteyiz” (S.39) diyor ve sonra okutulan dersleri sayıyor. Bunlar, özette, tefsir, hadis, fıkıh (şeriat hükümleri), akaid (dinsel inançlar), kelim (Allah’ın birliğinden bahseden ilim), hikmet (tanrı-din felsefesi), heyet (astronomi), bela-

gat, hesap, mantık'tır. Hemen her medresede farklı düzeylerde de olsa özünde dinsel temelli olan bu dersler tekrarlanarak okutulmuştur. Bunlardan "hikmet" 16. Yüzyıl sonlarına doğru kaldırılmıştır. UZUNÇARŞILI, Katip Çelebi'ye dayanarak "hikmet" derslerini "bazı şeyhülislamın dini akidelere (inanışlara) muhalif olduğundan yasakladıklarını" bunun "Osmanlı medreselerinin fikri çöküşüne sebep olduğunu." (S.21) yazmaktadır. Bir başka önemli konu "kelam" dersleri ile ilgilidir. UZUNÇARŞILI'ya göre, bu ders eski Yunan'ın fizik, metafizik, matematik ve kimyadan sözeden düşünceler toplamıdır. "Muhammed ve akli delillere istinat ettiğinden, dar görüşlü mezhepler bu ilme karşı mücadele etmişler, (onunla) uğraşmanın küfür (dinsizlik) olduğunu ilan etmişlerdir..." (S.23-26) .

Medrese eğitimi sonrası müderrislik ve kadılık adaylığına seçilme uygulamaları da sorunlarla doludur. Bu süreci düzenlemek için çıkarılmış bulunan "mülazemet kanunu" gereğince aday olarak seçilenler "defter"e kaydedilir, buradaki sıraya göre atama gerçekleşirdi. Bu uygulama 16. Yüzyılda bozulmaya başlamış, kanunu delenlerden biri de Kanuni Sultan Süleyman olmuştur. UZUNÇARŞILI, Kanuni'nin "kendisine güzel kasideler takdimiyle teveccühünü kazanan Şair Baki'yi sıra bekletmeden mülazemet defterine kaydettirerek, bir yıl sonra da 1563'te 25 akçeyle müderrisliğe tayinini" buyurmuştur. Rumeli Kazaskeri Hamid Efendi bu karara itiraz etmiş, Padişah kesin olarak isteyince Baki, 1564'te 30 akçeyle (25 değil!) müderrisliğe atanmıştır. (S.46) Herhalde bugün sık karşılaşılan kayırmacılığın geldiği yer buraları olmalıdır!.. UZUNÇARŞILI şöyle der: " 1598'de müderrislik ve kadılık yolu(n-daki) bozukluk arttı. Bu tarihe kadar talebeler muayyen dersleri gördükten sonra mülazemetle (stajla) müderris ve kadı olmak için nöbet usulüyle matlab (istek) defterine kaydedilerek sıra beklerken bu tarihten itibaren mülazemet alenen para ile elde edilmeye başladı. Voyvodalar, subaşlıları on bin akçe mukabilinde mülazemet (staj sırası) satın alarak tahsil görmeden Kadı olmaya başladılar..." (S.48)

Özenilen Osmanlı Eğitim sisteminin bir başka sorunu, üst düzey yöneticilerin çok küçük yaştaki çocuklarına müderrislik kapısının açılmasıdır. UZUNÇARŞILI, Tarihçi ALİ'nin gözlemlerine dayanarak (özetle) şu saptamaları aktarıyor: "Zamanımızda müderrislerin haftada dört derse devamları ve öğrencilerin dersleriyle uğraşmaları hayal oldu.... Müderris vardı ki ayda bir kere derse varmaz. Nice varsın ki okutacak talebe bulunmaz, bulunsa ders vermeye gücü yoktur. Bu ihmal ve liyakatsizliğe sebep sarıklı molla ve kadı çocuklarının meydan almasıdır. Bunlardan padişah hocaları, oğulları, yaşı 14 ve 15'e gelince başlangıçta 50 akçeli, şeyhülislam oğlu ise aynı yaşta 50 akçeli.... kazasker oğulları 40'ar akçe.... eyalet kadıları çocukları ise 25'li 30'lu medreselere hiç sıra beklemeden küçük yaşta müderris oluverirlerdi...." Uzunçarşılı sonra şunu yazar: "...beşik-te iken mülazım (stajyer) söz söylemeye kudreti olduğu zaman müderrislik ve büluğ yaşına gelince mollalığa (büyük kadılığa) doğru yol alır; traşı gelinceye kadar makamları ve medreseleri dolaşır ve traşı geldikten sonra 500 akçeli ilmiye payesine ulaşır nadiren eline kitap alsa bile o da aklında kalan hikaye ve bilgilerden, cönk (saz şairlerinin şiir defteri) ve gazellerden ibaret kalır." (S.69,70) Bu sorunları çözmek için alınan ilginç bir önlem de aktaralım: "18. Yüzyılın ilk yarısında III.Ahmet zamanında imtiyazlı ulemanın iyi tahsil görmeyen oğullarının sakal salıvermeleri emredilmiş ve bu hal onların cahilliklerini örtmeye yararı olur diye alay konusu olmuş, Şair Seyyid Vehbi bu yolda bir de manzume kaleme almıştır: 'İltiha ile vakur etmek için etbain/ Mün'implere ferman geldi.' (Ağır başlı görünsünler diye çocukların sakal bırakmaları için padişah ferman çıkardı!..)(S. 14)

Halil İNALCIK 17. Yüzyılın ilk yarısını Katip Çelebi ve Koçi Bey'e gönderme yaparak "tagayyür ve fesad "(bozuluş ve kargaşa) dönemi olarak tanımlar ve "Devlet-i Aliyye" adlı eserinin ikinci cildine bu adı verir. İnalıcık'ın konuyla ilgili önemli bir saptaması özetle şöyledir: "Osmanlılar bu dönemde bilimde, teknolojiye ve ekonomide büyük ilerlemeler yapmış olan güçlü bir Avrupa karşısındadır. Modernleşmiş bir Avrupa karşısında Orta

Doğu'nun büyük islam imparatorluğu savaş meydanlarında ve içeride bocalama dönemine girmiştir. “**Bozuluş o hale gelmiştir ki, Koca Sinan Paşa vezir-i azamlığı elde etmek için Şeyhülislam Bostanzade'den 30.000 akçe karşılığında fetva alıp vezir-i azam Ferhat Paşa'nın yerine geçmiş ve bir süre sonra da idam ettirmişti. Medrese okumuş bu insanların makam elde etme yolu, ilmiyenin başı, din ve Allah adına konuşan şeyhülislamın rüşvetle gördüğü iş, bozuluşun hangi düzeye geldiğini göstermektedir. (S.20,21) Aslında “Bozuluş ve kargaşa” şehzade ve padişahlardan başlar:** “Şeriatla ergenlik yaşı 12'dir. Bu sıfatla 12 yaşında(ki) şehzade lalalarıyla birlikte sancak idaresine gönderilir(di). Sancak idaresine gönderilen son şehzade III. Mehmet(1595-1603)'tir.Ondan sonra şehzadeler haremde “*kafes*” denilen dairede hapis tutulmaya başlandı. *Kafes* gerçekte korku ve acı içinde yaşanan bir hapisanedir. II.Süleyman (1687-1691) IV.Mehmet döneminde 40 yıl *kafes* hayatından sonra kendisini tahta çıkarmaya götüren darüssaade ağasına şöyle der: ‘Kırk yıldır bir karanlık yerde mahpus ve hayattan me'yus (ümitsiz) iken yeniden dünyaya gelip gözümü açtım.... yok edilmemiz emrolundu ise söyle, iki rek'at namaz kılayım, sonra emri yerine getir; çocukluğumuzdan beri 40 yıldır hapis çekeriz; her gün ölmektense bir gün evvel ölmek yeğdir dedi ve ağlamaya başladı.... işte 17. Yüzyılda mutlak otorite sahibi padişahın düştüğü durum budur. “ (S.49,50) Şeriat hükümlerinin bir büyük devletin kaderini nasıl etkilediğini gösteren bu ilginç örnek tek değildir. Şeriatla ergenlik yaşı olarak 12'nin benimsenmesi nedeniyle bir çok şehzadenin çocuk yaşta tahta oturtulduğunu anımsayalım: II.Osman 15, I.Ahmet 13, IV.Murat 12, IV.Mehmet 7 yaşında şeriat hükümlerine göre padişah olmuş, divan kararlarını valide sultanlar çocuk padişahlar adına onaylamıştır.

Müderres ve kadılarla din adamlarının doğrudan halka yansıyan haksız ve usulsüz uygulamaları sık sık şikayetlere yol açmıştır. Bu konuda bir çok örnek vardır ve Mustafa AKDAĞ'ın çalışmalarında bunlara sıkça rastlanmaktadır. Örneğin, 1550'de çıkarılan bir fermanla kadıların yolsuzluklarına

değinilmekte, “halka çeşitli düşmanlıklar yaptıkları, yetimlerin mallarını alıp çeşitli baskı ve tacizlerde buldukları, ölenlerin mirası üzerinden çeşitli usulsüzlükler ve sıkıntılar yarattıkları” belirtilmekte; mirasın paylaşılması ile ilgili olarak “alacakları harcı daha da artırmak amacıyla miras mallarına gerçeğinden daha fazla değer biçtikleri, bu nedenle halk arasında yükselen yakınmalar üzerine ‘terake resmi’nin kaldırılması” kararı verilmiştir. Ancak “bu karar kadıların işi kendilerinin görevi saymalarına neden olmuş, 1553'te yeniden konulmuştur.” Fermanla, halkın nasıl soyulmakta olduğuna değinilerek kötülöklere bir son verilmesi istenmekteydi. (S.452-457) “kadılar ile vekillerinin vergileri fazla alma yollarıyla halkı soymakta buldukları, bundan kaçan bir çok çiftçinin köylerini bırakıp sağa sola dağılmaya başladıklarına Kanuni'nin ‘adaletname’lerinde yerverilmiştir.” (S.459) Bu işsiz güçsüz, yersiz yurtsuz “çiftbozan=levent” denilen büyük kalabalıklar bir çok asayiş sorunu da yaratmış, eşkiyalık yaygınlaşmıştır. Bu durum toprak düzenini ve tarımı da etkilemiş; ekonomik, siyasal ve askeri sorunlar yaratmış, devlet “gaza ve cihad”ı sürdürme gücünü yitirmiştir.

İşin bir boyutu da medrese öğrencilerinin leventlerle birlikte veya bağımsız olarak köyleri basması, insanları öldürmesi, oğlan çocuklarını dağa kaldırması, halkın paralarını alıp malını yağma ederek haramilikte başrolü oynamalarıdır. AKDAĞ, sorunları değerlendirirken şu önemli saptamayı yapar: “*Bu kötüye gidişin kökünde ekonomik nedenlerin yattığını düşünmek o günün kafalarınca mümkün değildi. Onun için sorun dinsel yönden ele alındı....vaizler başa gelenlerin dini kuralları ihmalden doğduğunu, herkesi müslümanlığın gereklerine yönelterek toplumun kolayca düzene sokulabileceğini ileri sürüyorlardı...*” **Din-hukuk adamı Ebussuud Efendi, konuyu din adamlarının sözcüsü olarak Kanuni'ye aktarmış, O da yayınladığı fermanla “halkı din görevlerini yerine getirmeye zorlamayı bir devlet görevi haline getirmiş.... aynı yıl derslerde öğrencilerin bu amaca göre ve iyi yetişmeleri için” bir ferman çıkarılmış ve medreselere dağıtılmıştır. “1537 fermanı ile başlayan sıkı dinsel kovuşturmalar, halk için dayanılmaz baskıya dönüşmüş, 1548'de Ebus-**

suud'un şeyhülislamlığa getirilmesi toplum hayatını dinsel baskı ile düzene sokma görüşü kanunlaşmış"tır. (5/a, C.2, S.466-467) Şu notu da düşelim: Burada geçen "vaiz" dinsel öğüt ve bilgiler veren din görevlisidir. Kadı ve müderris olan Şair SABİT (1650?-1712)'in vaizleri yerdiği şu dizeleri bunlar hakkında bir fikir verebilir:: "Sana her mecliste söyleyirim sen müzlem olmazsın (gerekmezsin) / Değil kürsiye vaiz arşa çıksan adem olamazsın."

AKDAĞ, dinsel görevlerin etkin olarak yerine getirilmesi için toplumun buna zorlanması ile mektep ve medreselerde yoğun bir din eğitimi verilmesinin bir işe yaramadığına işaret ederek "...öğreticilerin mahkeme kayıtlarını dolduran türlü ahlaksızlıkları yapmalarına, büyük çoğunluğu günah-sevap konusu üzerinde toplanmış bulunan, yani daha ziyade dinsel ahlak verme amacı güden medrese derslerinin engel olucu hiç bir olumlu etki yapmamış olması çok ilgi çekici bir konudur" diyen yazar devamla, "medrese öğrencilerinin çok sayıdaki ahlakdışı eylemleri"ne birçok örnek verir. (5/b, S.147-150)

Yine AKDAĞ'ın kaynaklardan aktardığı bazı olaylar özetle şöyledir: "rezillik derecesine varmış zevk ve eğlencelerini zenginlerden bol bol aldıkları paralar ve halka ödettikleri salgınlarla sağlayan isyancı medrese gençliğinin gözden uzak yerlerde 'medreseler' kurdukları, buralarda müderrislerin de bulunduğu, öğrencilerin üçer beşer kişilik gruplar halinde zaman zaman müderrislerin yanında kaldıkları, sancakbeylerinin buralara yaptıkları baskınlar da hiç öğrenci yakalayamadıkları, öğrencilerin baskınları önceden öğrendikleri, yakalananlar olsa bile bunları da kadıların serbest bıraktıkları" (5/b, S.160-177) "Sivrihisar medrese öğrencilerinin 1573'te düzenledikleri hareketleri, Müderris Resul Fakih'in yönettiği... müderris ve öğrencilerin güvenlik güçlerine saldırdıkları, bir çok askeri yaraladıkları, birini öldürdükleri, birçoklarının Sivrihisar Kadısı'na sığındığı..." (5/b, S.179) medrese öğrencilerinin zaman zaman ve kimi hocaları ile birlikte buna benzer kanlı, ahlak dışı her tür saldırı, tecavüz ve yağmalarla halkı canından bezdirdiği uzun uzun anlatılmaktadır.

Bu bir kaç örnek bile Osmanlı eğitiminin çürük ve gerici yapısını ortaya koymaya yeter. Amacımız, geçmişi kötülemek değil, taklit ve çökmüşün izinden giderek yanlışta ısrarın tehlikeli bir çıkmaz olduğunu göstermektir. Akla ve bilime boşvermek, bağınazlıkta ısrar, olsa olsa "cahilleri okumuşlardan çok seven"-lerin, sarıklı cübbeli rektörlerin, fesli hadsiz ve kifayetsizlerle bunların sırtını sıvazlayanların yoludur. Onların, eğitimde ulusal ve evrensel ölçütlerden uzak ve karanlık bir çukurda yaşadıklarını görmelerini beklemek ise saflık olur. Çünkü onlar, kendileri gibi, sorgulamayan, körükörüne biat eden, tebaa-kul olmayı kabullenmiş, üretmeyen, akıl ve bilimden uzak pasif insanlar yetiştirmeyi amaçlamaktadır. Çünkü onlar, "dünkü güneşle bugünkü çamaşırları kurutma"ya uğraşmaktadır. Asıl önemlisi geleceğimizi tehdit eden bu gerici saldırı ve saplantı karşısında gerçek bilim insanlarının susturulması ve suskunluğudur...

Notlar/Kaynaklar:

- 1.Yahya AKYÜZ, *Türk Eğitim Tarihi*, PEGEM, 2008
- 2.İlhan TEKELİ-Selim İLKİN, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, Türk Tarih Kurumu, 1999
- 3.İ.Hakkı UZUNÇARŞILI, *Osmanlı Devleti'nin İlmîye Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu, 1988
- 4.Halil İNALCIK, *Devlet-i Aliyye, C.II, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları*, 2014
- 5.Mustafa AKDAĞ, a. *Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi, C.I, II, Cem Yayınevi, 1974* ; b. *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası, Celali İsyanları, Yapı Kredi Yayınları*, 2017